

DZIAD (178) *sb m*

dziad (177), (*rus.*) **died** (1) *KlonWor*.

W formach N i A sg a pochylone, w pozostałych formach jasne.

sg N dziąd (69). ◇ *G* dziada (47). ◇ *D* dziadowi (5). ◇ *A* dziada (8). ◇ *I* dziad(e)m (6). ◇ *L* dziadu (5). ◇ *V* dziadu (1), (*rus.*) dieđu (1). ◇ *pl N* dziadowie (10). ◇ *G* dziadów (17); -ów (3), -(o)w (14). ◇ *A* dziady (5). ◇ *I* dziadami (1) *MWilkHist*, dziady (1) *KořakCath*. ◇ *L* dziadach (1) *GosłCast*, dziadoch (1) *BielKron*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z tych samych przykładów) – XVIII w.

1. *Ojciec ojca lub matki, dziadek; avus Murm, Mymer¹, BartBydg, Mącz, Calep, Cn; pappus Mącz, Cn; papa Mącz (125) : ZapWar 1508 nr 2040; Murm 166; Mymer¹ 37v; BartBydg 250b; Iáko gdy ípytáią/ w kthorym ítopniu íeřt Práwnęk od Dźiádá/ powieřz íż w czwartym. GroicPorz ffv, ffv, ff2; RejWiz 97v; BibRadz I 196a marg; BielKron 198v; Pappus, Stáry ociec/ ítáry tátá dziad. Mącz 276c, 22a, 204c [3 r.], 276b; OrzQuin R; MycPrz I B; SkarŻyw 575; ktorego [Wasyla] Syn dzifiefzy Iwan Wasilewic tegoż imienia íáko y Dziad áż do tego czářfu torem íego idąc pánuie StryjKron 692; Calep 119a, 856b; Kto chce Szlácheetwá dowieřdz, niech ítáwi ízeřć Szláhcíćów, dwu z íwego rodzáiu, á czterzech od dźiádow y mátki [quattuor ab avis et matre JanStat 554]. SarnStat 237; moía hołowienko: Pánie bráćie: Przyiáćielu: Oyczeńku: Dieđu: Pátrzayże ná vkłony y ná owo z íercá nie cáłego cáłowanie KlonWor ded **3.*

*dziad czyj (74): yakom yatho satrzymal sbrathem szvem daniem y oczyecz dzyath moy satrzimal vyszy trzech lath wpokoyv ZapWar 1523 nr 2289, 1525 nr 2345 [2 r.], 1528 nr 2459; OpecŻyw 4; MiechGlab 40; LibLeg 6/191, 10/65, 95, 11/165; GroicPorz ff2 [2 r.], ff2v [2 r.]; Leop Ruth 4 arg; Abowiem Sbířzek Kárdynał brát Dźiádá twego/ tym krztem krzcíl íam íiebie/ y inne OrzList e2; BibRadz I 8a marg, 11a marg, 2.Reg 9/7; OrzRozm D2v, M3v, M4; pořmierć dźiáda íwego Károlus/ przyiechał do Hífzpáníey BielKron 198v, 59, 71v, 90, 98v, 99 (19); KwiatKsiąż A, Av; GórnDworz R2v; BudNT przedm b7v; PaprPan H4; ModrzBaz 107; dziad dźifiefzého Książęćiá Wielkiego do Papieżá pořły wypráwował SkarJedn 378, A6v; SkarŻyw 269, 346 [2 r.], 349 [2 r.]; StryjKron 225, 712; Zá lat íeřcze dawniefzych y dźiádowie wařzy/ Xiążę/ mówieř/ Konřtantyn/ z Irzym Ráđziwilem/ [...] Wielkiéy przyiáźni z íobą záwřdy vřzywáli KochEpit A3, A3v; PaprUp Dv; ActReg 31, 73; GórnTroas 49, 50; KochFrag 30, 43; OrzJan 6, 116; SarnStat *4v, 1037 [2 r.], 1187 [2 r.]; CiekPotr 73; KlonWor 44.*

*W połączeniu z imieniem lub nazwiskiem (21): Iáko przothkowie Naschy tbo yesth przedzyath nasch Nnyegdj daczbog y dzyatb nvegdy pakosch poszyedy y dzyerszeřy ymyeny Chlebowo ZapWar 1525 nr 2317, 1525 nr 2345, 1528 nr 2459 [2 r.]; Potym [wypędzíl] dzyádá Akriziuřá/ ále nie íwá wořá/ bogow obietnicá byřá. BielKron 21, 98v, 99, 220v, 231, 347, 348 [2 r.]; Tym twóy dźiad Firléy/ Mikořáiu íłynie KochFrag 30; OrzJan 6; SarnStat *4v, 12, 13, 884 942, 1037, 1187.*

Wyrażenia: »dziad mateczny (a. matczyn), po matce (a. macierzy), macierzysty« = ojciec matki; avus maternus Cn [szyk 6 : 1] (3 : 3 : 1): Rozřláł Manářřes krew niewinną Ezáialzá Proroká dzyádá íwego mácierzyřtego przed miářtem v Syløe BielKron 90; ten to Krol Alfonso był dźiad po máćce krolowey nářzey Bony. BielKron 252v; Ferdynánd Krol Hífzpáński/ [...] dziad máteczny Kářlá piątego

Celárzá Krześciánfkiego / miłofierdzim porużony obległ krolesthwo Gránáckie *BielKron* 279, 71v, 102, 278; *KochEpit* A3v.

»rodzony dziad« (1): Konrad pierwszy Mázowieckie Książę bráth Leftká białego był iemu rodzony dziad *BielKron* 368.

»dziad żony mojej« (1): Maior socer, Dziad żony moyey ftáry ociec álbo dziad/ álbo ftáry ociec moy bywa tákież przeziwan od żony moyey. *Mącz* 204c.

Zestawienie: »wielgi dziad« = *prapradziad* (1): Abavus, est pater proavi vel proaviae, vyełgy dzyad, przedprzeddzyad *BartBydg* 250b.

Szeregi: »dziad, (i, albo) baba (a. babka)« (7): Prádźiad/ ieft mego Dźiádá álbo Báby Oyćiec. *GroicPorz* ff2, ff2, ff2v, ff4, 112v; *BiałKaz* 12; nie tylko z oycá y z mátki/ ále y zdźiádow y bábek iefte^m práwy y wielki Polánin. *CzechEp* 64.

»dziad (i) o(j)ciec, (i) (syn)« [szyk 7 : 6] (13): yako my tho vyemy ysz dziath ociecz hy schin macziey Czosnowsky byly wspotkoyney possessiey *ZapWar* 1528 nr 2459, 1528 nr 2459 [2 r.]; *LibLeg* 6/191, 10/65, 65v, 11/165; *GroicPorz* ffv; *BielKron* 180, 239; iż go grześć w Egipćie [*Józef*] niemiał/ iedno wziemi oney obiecány/ przy oycu y dziádu iego. *SkarŻyw* 349, 349; *KochFr* 116.

»dziad, (i) pradziad« (2): *BielKron* 180; Miałem ié [*pieniądze*] od dźiádá y prádźiádá iego Odbierác, ktorzy dawno iuż poumieráli? *CiekPotr* 73.

Wyrażenia przyimkowe: »z dziada« = *za czasów dziada* (1): Doczkał cię dom murowány/ Z dźiádá twego budowány *KmitaPsal* A3v.

»za dziada« = *za czasów dziada* (2): *LibLeg* 10/65; Proftość tedy oná święta przodkow náfzych/ iákowa byłá s tąd znác możemy/ że zá dźiádá mego połączinie vmieć Sláchćicowi fromotá w Polńce byłá. *OrzRozm* D2v.

2. *Przodek, poprzednik, protoplasta, antenat; abavus, atavus, pappus, proavus* Cn [w pl (26), w sg (9)] (35) : *CzechEp* 62; Ciáło iednák do Polńkł morzem przyplawiono/ Y między flawné dźiády pocźciwie włożono. *KochPam* 88; *KochPieś* 34; Y ták on dobry człowiek zápomniawfzy dźiádow: Hárdy z cudzego chlebá/ y z Pánńkich obiádow. *KlonWor* 56.

dziad czyj (24): *MurzHist* M3v; *OrzList* d3v, d4v [2 r.]; *BibRadz* Ex 10/6; *OrzRozm* M4, M4v [3 r.], T3; [*Hunni posłali do Swatopluha, aby im puścił ziemię*] ná ktorą z dawná máią spráwiedliwość po fwyh dźiádoch. *BielKron* 299, 408v; *RejZwierc* 52; *WujJud* A7; *PapPan* A4; *SkarJedn* 266; *ReszPrz* 96; Niechćieyćie być od bitnych fwyh dźiádow wyrodki *BielRozm* 6; *KmitaPsal* A3v; *GrochKal* 7, 16; *OrzJan* 115; *KolakCath* A3v; *CiekPotr* 48.

W charakterystycznych połączeniach: *dziad bitny* (2), *sławny* (3), *święty*.

Szeregi: »dziad, (i) ociec, (przodek)« [szyk 6 : 5] (11): *OrzList* d4v; A będą tákie iákich nigdy nie widáli oycowie y dźiádowie twoi [*patres tui et avi*] *BibRadz* Ex 10/6; *OrzRozm* T4v; *BielKron* 237, 408v; *WujJud* A7; Iefli nie oycowie/ tedy dźiádowie narodow Ruńkich pámiętác mogli o Sidorze *SkarJedn* 266; *KochEpit* A3v; *ReszPrz* 96; *KochWr* 35; *CiekPotr* 48.

»dziad, (i) pradziad« [szyk 18 : 1] (19): *MurzHist* M3v; *OrzList* d3v, d4v; Czemuż fye też Ewánielikiem zowiefz/ á nie Krześćijáninem/ iáko zwano dźiádá y prádźiádá twego? *OrzRozm* M4v, M4, M4v, T3; *BielKron* 237; *Prot* D4; *RejZwierc* 52; *WujJud* A7; *ModrzBaz* 42; *ReszPrz* 96; *KochWr*

35; *OrzJan* 35, 115; Przetofz woleli lnadz ci poftapic za Twemi/ Pradziady tehz y dziady/ lobie namilzemi. *KolakCath* A3v; *CiekPotr* 48; *GoslCast* 15.

3. *Stary czlowiek, starzec; senex (homo), propectus a. defectus aetate, exacta aetate vir, grandis natu, maturus aevi, plenus annis a. aetatis, obsitus annis a. aevi, annis vergens, vetulus homo Cn (13)* : Dziad co chlopá sowy zaklinał. *RejFig* Ee, Ee [2 r.]; *HistLan* B2, C3; *RejZwierc* 170 [2 r.]; O one lie dziady boie Bo nawiecy o nie ftoie. Co ie zowa Prorokami A drugie Patriarehami. *MWilkHist* E, Ev, E3.

Wyrażenie: »trzystoletny dziad« — *bardzo stary czlowiek, prawdopodobnie nestor (1)*: Nagrobek Annie. ZA twoie dobrá wola/ [...] Godnabyz przetrwac byla trzyftoletne dziady *KochFr* 83.

peior. (2): bodaies szyie zlamał, albo Przepadł byl: nizlis na zad wrocił fie ty dziadu. *CiekPotr* 75.

Wyrażenie: »dziad przemierzly« (1): Aboć dyabeł wziac nie chce dziada przemierzłego. *HistLan* B4.

4. *Żebak, czlowiek stary i ubogi, kaleka (5)* : Z teyze tez lichwy daie Xiędzu dzieięcinę [...] Stąd iałmużnę dziadowi/ obuwie pachołku. *KlonWor* 78.

Wyrażenie: »ślepy dziad« (1): Przy którym [czynieniu testamentu] miał Exekutory/ Kokofzkę ślepego dziadą y iego drugiego towarzyzã. *PudlFr* 77.

Szereg: »baba albo, (i) dziad; baby z dziadami« [szyk 2 : 1] (2; 1): Vkaż proszę cie/ ktorego dziadą/ albo Bábę naftarfzã/ [...] aby lie tzego zbawiehhego z obrazow náutzylí? *KrowObr* 115; *HistLan* F; Będziem wádzic/ mnichy/ popy W karczmie niewiafty y chłopy. W Szpitalu báby z dziadami W dworzech pány z miniftrami. *MWilkHist* E4.

Synonimy: 1. *starek*, »stary ociec«, »stary tata«; 2. *przodek*; 3. *starzec*; 4. *zebrak*.

Cf **PRADZIAD, PRAPRADZIAD, PRZEDDZIAD, PRZEDPRZEDZIAD**